

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 12ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1976

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΝΙΚ. Κ. ΛΟΥΡΟΥ

BYZANTINΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.— Α. Τὸ Χρονικὸν τῶν Τόκκων. Ἡ Συλλογὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων τῆς Κάτω Ἰταλίας, ὑπὸ *Giuseppe Schirò* *.

Ἡ ὑψηλὴ τιμὴ, ἣτις μοῦ ἐγένετο διὰ τῆς ἐκλογῆς μου εἰς ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς ἐνδόξου ταύτης Ἀκαδημίας, συγκινεῖ βαθύτατα τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν μου. Ἡ ἐκλογὴ αὕτη, ἐκφρασθεῖσα διὰ τῆς παμψηφίας τοῦ ἀνωτάτου τούτου πνευματικοῦ ιδρύματος, ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ τὴν ἐπιβράβευσιν τῆς εἰλικρινοῦς πίστεώς μου εἰς τὰς αἰωνίας ἀξίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὡς αὗται ἐξεδηλώθησαν ἀπὸ τὸν βυζαντινὸν κόσμον εἰς τὰς ποικίλας ἐκδηλώσεις τῆς σκέψεως, τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τοῦ βίου.

Δὲν γνωρίζω ἂν πράγματι ὑπηρετήσα τὴν πίστιν μου ταύτην μὲ ὅλας τὰς διανοητικὰς δυνάμεις μου, οὔτε εἶμαι εἰς θέσιν — διότι οὐδεὶς δύναται νὰ κρίνῃ τὸν ἑαυτὸν του — νὰ κρίνω τὸ ἀκριβὲς μέτρον τῆς συμβολῆς μου εἰς τὴν γνωριμίαν τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου, τόσον εἰς τὰς κλασσικίζουσας, ὅσον καὶ εἰς τὰς δημώδεις ἐκδηλώσεις. Κατὰ τὴν συζήτησιν ταύτην εἰς ἐμὲ ἄλλο δὲν ἀπόκειται εἰμὴ νὰ διαδηλώσω τὰς θερμὰς εὐχαριστίας μου πρὸς πάντας τοὺς ἀξιολύτους συναδέλφους, οἵτινες τιμοῦν διὰ τῆς παρουσίας των τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν.

Θεωρῶ ἐν τούτοις νὰ μὲ βαρύνῃ μία ὑποχρέωσις, τὸ νὰ προσκομίσω δηλαδὴ — ὡς μόνην ταπεινὴν προσφορὰν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς ἐπιστήμης — μικρὸν ἀντίδωρον πρὸς ὅσους μετὰ τοσαύτης ἐπαικειίας καὶ γενναιοδωρίας ἔδειξαν τὴν ἐκτίμησίν των πρὸς τὰ προϊόντα τῆς πνευματικῆς ἐργασίας μου, ὥστε νὰ μὲ συγκαταλέξουν εἰς τὴν χορείαν τῶν ξένων μελῶν. Θὰ περιορισθῶ μόνον εἰς δύο προσ-

* GIUSEPPE SCHIRO, *La Cronaca dei Tocco di Cefalonia. Analecta Hymnica Graeca e codicibus eruta Italiae Inferioris.*

φάτους ἐργασίας μου, αἱ ὁποῖαι κολακεύομαι νὰ νομίζω ὅτι ἀποτελοῦν κάποια προσφοράν εἰς τὴν βυζαντινὴν καὶ μεταβυζαντινὴν γραμματείαν.

Ἐκκυκλοφορήθη πρὸ τινος ὁ τόμος τοῦ ἐμμέτρου «Χρονικοῦ τῶν Τόκκων» (Cronaca dei Tocco), εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ ὁποίου ἀφιέρωσα τὰς φροντίδας καὶ τοὺς κόπους ὀλοκλήρου δεκαπενταετίας.

Ἐπιθυμῶ εὐθὺς ἀμέσως νὰ ὑπογραμμίσω ὅτι — ἀνεξαρτήτως τοῦ μετριοφρονος τίτλου «Χρονικὸν» — τὸ κείμενον τοῦτο, καὶ διὰ τὴν μορφήν του καὶ διὰ τὸ περιεχόμενον, ξεπερνᾷ μίαν ἀπλὴν χρονογραφικὴν ἀφήγησιν. Ἀντιθέτως, μάλιστα, ἀπαλλάσσεται τῆς λιτότητος τῶν Χρονικῶν — ἐν τῇ συνήθει ἐννοίᾳ τοῦ ὅρου — καὶ μετατρέπεται εἰς ἱστορικὴν ἔκθεσιν, κατὰ τὴν εὐρυτέραν καί, θὰ ἔλεγον, ἡροδότειον ἐννοίαν. Ἀκόμη καὶ αἱ μορφαὶ τῶν προσώπων καὶ ἡ ἐξέλιξις τῶν γεγονότων προβάλλονται ὥς ἐκτὸς χρόνου — ἄνευ ἡμερομηνίας τινός —, οὕτως ὥστε ὁ ἐκδότης ὑποχρεοῦται νὰ συμπεράνῃ ἐξ ὀλοκλήρου τὴν χρονολογίαν τῶν ἐτῶν, ἐνίστε δὲ καὶ τῶν ἡμερῶν.

Τὸ «Χρονικὸν» — εἰς τὰς τέσσαρας περίπου χιλιάδας πολιτικὸς στίχους του — ἀφηγεῖται τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς Ἡπείρου μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1375 καὶ 1422, ὥς καὶ τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς διαλύσεώς του. Πρωταγωνισταὶ εἶναι οἱ Ρωμαῖοι (ἦτοι οἱ Ἕλληνες), οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Λατῖνοι.

Ἡ κατάληψις τῶν δεσποτάτων τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Ἀρτης καί, ἐν συνεχείᾳ, ἡ ἐπέκτασις εἰς τὸ πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας, αἵτινες ἔσχον πρωταγωνιστὰς τὸν δοῦκα τῆς Λευκάδος καὶ κόμιτα τῆς Κεφαλληνίας Κάρολον Τόκκον, τοὺς δεσπότης Spata καὶ τὸν πρίγκιπα Χασὰν Centurione Ζαχαρίαν, ζωντανεύουν τὸ πολὺπλοκον πανόραμα, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁποίου διαγράφεται τὸ τέλος τῆς ἁλβανικῆς ἐξουσίας εἰς Ἡπειρον καὶ ἡ παρακμὴ τῆς λατινικῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς γῆς.

Εἰς τὸ σύνολον τῶν πολλαπλῶν ἐξελίξεων, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ βία ποτίζει δι' αἵματος τὴν Ἡπειρον, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Ἀχαΐαν, εἶναι εὐχερὲς νὰ διακρίνῃ τις τὴν συνεχῆ παρουσίαν — ἐνιαίαν εἰς τοὺς πρωταγωνιστὰς — τῆς ρωμαϊκῆς (ἑλληνικῆς) συνειδήσεως.

Συνείδησις ἑλληνικὴ, ἡ ὁποία ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν τυπικὴν βυζαντινὴν, ἵνα μεταβληθῇ εἰς συνείδησιν καθαρῶς νεοελληνικὴν, συνείδησιν ἑλληνικὴν, ἥτις — ἀποκλείουσα τὴν διεθνικιστικὴν — ἀνεγνώριζεν εἰς μόνον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τὸν χαρακτῆρά της καὶ ἐπομένως τὴν διαμόρφωσιν πάσης δυνατῆς πολιτικῆς ἐξελίξεως. Ὁ μῦθος τοῦ Βυζαντίου ἔχει ἀποσβεσθῇ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ χρονογράφου. Οὕτω δὲν θὰ ἐκπλαγῶμεν, ἂν ἡ Κωνσταντινούπολις διὰ τοὺς Ρωμαίους τῆς

Ἡπειρώτου δὲν θεωρεῖται πλέον ἢ ἐμπνέουσα μήτηρ οὔτε τὸ κέντρον τῆς ζωῆς, εἰς τὸ ὁποῖον σφυρηλατοῦνται αἱ τύχαι τοῦ ἡπειρωτικοῦ λαοῦ. Εἶναι ἀπλῶς ἡ πρωτεύουσα μιᾶς ξένης αὐτοκρατορίας, ὅπου ἐδρεύει ἡ ἀνωτάτη ἀρχή, εἰς τὴν ὁποίαν τώρα πλέον δὲν ἀνήκει εἰμὴ μόνον ἡ ἀπονομή τῶν βυζαντινῶν τίτλων καὶ ἀξιοματίων.

Εἶναι παράδοξον, ἀλλ' ἀληθές, θὰ παρατηρήσῃ τις, ὅτι, ὥς κατ' ἐξοχὴν πόλις σύμβολον τῆς θρησκευτικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς, δὲν ἐμφανίζεται πλέον ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ Θεσσαλονίκη.

Τοιοιουτοτρόπως ὁ χρονογράφος, τὸν ὁποῖον δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀντιπροσωπεύοντα τὴν σκέψιν τοῦ μέσου Ἡπειρώτου, ἀντὶ μιᾶς αὐτοκρατορικῆς βυζαντινῆς συνειδήσεως, διακατέχεται καὶ ἐνεργεῖ κατὰ μίαν δεσποτικὴν ἡπειρωτικὴν συνείδησιν, διαμορφωθείσαν κατὰ τὴν διάρκειαν περιόδου δύο περιόδου αἰώνων. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐπανακτίσεως τῶν Ρωμαίων τῆς Ἡπειρώτου, κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα, δὲν ἀποτελεῖ γέφυραν ἐπανασυνδέσεως μετὰ τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ ἐπανασυστάσεως τῆς δεσποτικῆς ἐκείνης ἐνότητος τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Ἀρτης, τῆς διαλυθείσης ὑπὸ τοῦ Συμεὼν Οὐρώς. Πηγὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ δὲν εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀλλὰ τὰ Ἰωάννινα. Ἀκριβῶς δὲ τὰ Ἰωάννινα ὑπὸ τοῦ χρονογράφου καλοῦνται «ρίζα τῶν Ρωμαίων».

Διάφορος, ἀντιθέτως, ἦτο ἡ συνείδησις τῶν Ρωμαίων τῆς Πελοποννήσου, ἐκδηλουμένη κυρίως εἰς τὸ δεσποτάτον τοῦ Μυστρᾶ. Ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς συνειδήσεως ταύτης ἐπενέργει σταθερῶς ἡ ἐπιθυμία τῆς καταλήψεως τῆς Πελοποννήσου εἰς τὸ εὐρύτερον ἰδανικὸν τῆς ἀποστολῆς τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ Χρονικοῦ ἡ λατινικὴ κυριαρχία — ἐκδηλουμένη εἰς τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας — ἀγωνιῶσα ἐκπέμπει τοὺς τελευταίους αὐτῆς ρόγγους κάτω ἀπὸ τὰ πλήγματα τῶν ἀντιμαχομένων ἀντιπάλων, ἥτοι τοῦ δεσπότη τοῦ Μυστρᾶ Θεοδώρου τοῦ Β' καὶ τοῦ δεσπότη τῆς Ἀρτης καὶ Ἰωαννίνων Καρόλου τοῦ Τόκκου. Φαινομενικῶς ἀντιμάχονται οἱ Ρωμαῖοι τοῦ Δεσποτάτου καὶ οἱ Ρωμαῖοι τοῦ Μορέως, εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως εἰς τὴν σύγκρουσιν ταύτην ἀγωνίζονται οἱ κυρίαρχοι Λατῖνοι τῆς Ἡπειρώτου καὶ οἱ Ἑλληνες τοῦ Μυστρᾶ.

Ἡ ναυμαχία τῶν Ἐχινάδων, τὸ 1427, μετὰ τὸν στόλον τοῦ Ἐμμανουὴλ τοῦ Β' Παλαιολόγου καὶ τοῦ στόλου τοῦ Καρόλου Τόκκου θὰ ἀπονεύμῃ τὸν στέφανον τῆς νίκης εἰς τὸν Μυστρᾶν, δηλ. εἰς τὸ Βυζάντιον.

Λογοτεχνικῶς τὸ Χρονικὸν τῶν Τόκκων δύναται νὰ καταταχθῇ εἰς τὰ δημώδη μνημεῖα τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Ὀλίγον μεταγενέστερον τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, ὑπερέχει εἰς πρωτοτυπίαν καὶ γλωσσικὴν μορφὴν τοῦ χρονικοῦ τοῦ Πελοποννησίου Γασμούλου. Ὁ χρονογράφος, ἀσφαλῶς Ἡπειρώτης, πιθανῶς δὲ ἐξ

Ἰωαννίνων, χρησιμοποιεῖ δημοτικὴν, ἥτις εἰς τὴν ζωηρότητα τῆς ἀφηγήσεως συνενώνει καὶ τὰ πλέον πρωτότυπα χαρακτηριστικά. Εἰς τὸν συγγραφέα διαφαίνεται ἡ προσπάθεια χρήσεως καὶ τῆς καθαρευούσης, χωρὶς ὅμως οὐδέποτε δι' αὐτὸ νὰ παραμελῇ τὸ ἀνθόρητον τῆς ἀφηγήσεως. Ἀκόμη καὶ ἂν εἰς τὸν αὐτὸν στίχον ἀπαντᾷ εἰς τύπος κλασσικίζων καὶ εἰς δημώδης (γίνεται δὲ τοῦτο προφανῶς κατ' ἀπαίτησιν τοῦ μέτρου), εἶναι προφανὲς ὅτι οἱ δύο τύποι συνυπάρχουν μετὰ τῆς αὐτῆς φυσικότητος καὶ εἰλικρινείας. Οὕτως εἰς τὸν συγγραφέα δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν τὴν φυσικότητα συνυπάρξεως ἀρχαϊκῶν καὶ δημωδῶν τύπων. Πρέπει, τέλος, νὰ προσθέσωμεν ὅτι εἰς τὸ γλωσσικὸν τοῦτο ἰδίωμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναμειγνύονται ἴχνη ἀτέχνου ἑλληνιστικο - εκκλησιαστικῆς παιδείας καὶ φιλαρέσκοι λαϊκῆς ἐκφράσεως, δὲν εἶναι ξένα καὶ τινα χαρακτηριστικά τῆς τυπικῆς ἢ ἡπειρωτικῆς καθομιλουμένης.

Ὅλα τὰ χαρακτηριστικά καὶ αἱ ἀνωμαλίες τῆς γλώσσης ὑπεγραμμίσθησαν παρ' ἐμοῦ δεόντως. Δὲν ἀνήκει ὅμως εἰς ἐμὲ νὰ κρίνω τὴν ἀξίαν τῶν παρατηρήσεων ὅχι μόνον ἱστορικῆς ἀλλὰ καὶ γλωσσικῆς φύσεως: Δύναμαι μόνον νὰ εἶπω ὅτι προσέφερα εἰς τοὺς μελετητὰς ὑλικὸν διὰ περαιτέρω ἐρεῦνας τόσον εἰς τὸ ἱστορικὸν ὅσον καὶ εἰς τὸ γλωσσικὸν πεδίου καὶ ὅπωςδήποτε ἤνοιξα τὸν διάλογον, ὅστις θὰ συνεχισθῇ ἀπὸ τοὺς συναδέλφους ἱστορικοὺς καὶ φιλόλογους.

* * *

Καὶ τώρα ἄς θελήσῃ ἡ διάσημος αὕτη Ἀκαδημία νὰ δεχθῇ τὴν πνευματικὴν προσφοράν μου εἰς ἄλλον εὐρύτατον καὶ λαμπρὸν κλάδον τῆς Βυζαντινολογίας. Δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς τὴν ὑμνογραφίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν λειτουργικὴν. Ἀναφέρομαι εἰς τὰ «*Analecta Hymnica Graeca e Codicibus Eruta Italiae Inferioris*». Ἀσχολούμενος πρὸ ἐτῶν, ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ φιλολογικοῦ μνημοσύνου, μὲ τὴν μελέτην τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ Sofronio Gassisi, μοναχοῦ τῆς Κρυπτοφέρρης, συμπολίτου μου καὶ διδασκάλου κατὰ τὴν νεότητά μου, καὶ ἀναγνώσκων ἀνέκδοτον ἔκθεσιν αὐτοῦ, ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπιστώσω τὴν λύπην του διὰ τὴν τότε ἐκδοτικὴν κατάστασιν τῶν Μηναίων ἐν σχέσει πρὸς τὸ corpus τῆς χειρογράφου παραδόσεως.

Ἐκπληρώσας τὸ καθήκόν μου ἔναντι τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου, ἐπεδόθην ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν ἀναζήτησιν, τὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἀντιβολὴν τῶν Μηναίων τῆς Ἑνετικῆς καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκδόσεως μετὰ τῶν παλαιότερων τῆς Νοτίου Ἰταλίας. Διεπίστωσα ὅτι ἡ ὥραιότερα καὶ ὑψηλότερα ὑμνογραφία τοῦ Βυζαντίου — ἐκτὸς σπανίων ἐξαιρέσεων ἀφορωσῶν εἰς τὰς δεσποτικὰς ἐορτάς, τὰς

όποιας δὲν εἶχον δυνηθῇ νὰ ἐξαλείψουν οἱ διάφοροι νεωτερισμοὶ — εἶχον τελείως παραγκωνισθῇ, ἂν μὴ ἐξ ὀλοκλήρου λησμονηθῇ.

Ἡ σημαντικωτέρα παραγωγὴ τῶν παλαιότερων μελῶδων — Ἰωάννου Δασκηνοῦ, Ἀνδρέου Κρήτης, Κοσμᾶ Μαΐουμᾶ, Γερμανοῦ τοῦ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλων σπουδαιοτάτων — εἶχε παραμεληθῇ, συνεπεία νέου κινήματος ἐν τῇ λειτουργίᾳ, κινήματος μὴ κωδικοποιηθέντος, ἀλλ' ὅπωςδήποτε τεθέντος ἐν ἐφαρμογῇ.

Τὸ πεδίον τῆς πλουσιωτάτης συγκομιδῆς ἦτο ἀπέραντον : ἐχρειάζετο ὅμως προγραμματισμός, ὅστις, ἐπὶ τῇ βάσει αὐστηρᾶς φιλολογικῆς μεθοδολογίας, θὰ ἐπέτρεπε — κατὰ τὸ δυνατόν — πλήρη συγκέντρωσιν τοσούτων θησαυρῶν. Πάντα ταῦτα προϋπέθετον μακρὰν προπαρασκευαστικὴν ἐργασίαν. Νομίζω ὅτι δὲν θὰ ξενίσῃ νὰ εἴπω ὅτι ὁ προγραμματισμός καὶ ἡ κατεύθυνσις τῆς μελέτης ταύτης, εἰς τὰς διαφόρους ἀπόψεις — κωδικολογία, ὕμνογραφία, λειτουργικὴ, μετρικὴ καὶ μελουργία — μὲ ἀπησχόλησε πλήρως καὶ μὲ καθήλωσεν ἐπὶ δεκαετίαν ὀλόκληρον, ἥτοι ἀπὸ τοῦ 1955 μέχρι τοῦ 1965.

Κατὰ τὰς ἐρεῦνας καὶ συγκρίσεις ταύτας ἡδυνήθην νὰ διαπιστώσω ἐν φαινόμενον, τὸ ὅποῖον δὲν μὲ κατέπληξε καθόλου. Παρατήρησα δηλαδή ὅτι ἡ χειρόγραφος παράδοσις τῆς Νοτίου Ἰταλίας, κατὰ τὰς παλαιότερας μαρτυρίας, τοῦ ἐνδεκάτου καὶ δωδεκάτου αἰῶνος, ἐνεφανίζετο περισσότερον συντηρητικὴ καὶ πιστὴ πρὸς τὴν ὕμνογραφικὴν ἀκμὴν τοῦ ἐβδόμου μέχρι ἐνάτου αἰῶνος, τῆς ἀναπτυχθείσης ἰδιαίτερος εἰς τὰ μικροαστικὰ κέντρα (καὶ μάλιστα τῆς Ἱερουσαλὴμ, Σάβα καὶ Σινᾶ) παρὰ πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὅπωςδήποτε διεπίστωσα μεγάλην συγγένειαν τῆς νοτιο-ιταλικῆς παραδόσεως μὲ τὴν ἄσιατικὴν. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον ἐπαναλαμβάνεται καὶ εἰς τὸ πεδίον τῆς λειτουργίας, ἀγιογραφίας, τέχνης καὶ αὐτοῦ τοῦ δικαίου. Ὁρίμασεν οὕτως εἰς ἐμὲ ἡ πεποίθησις καὶ κατόπιν ἡ ἀπόφασις ὅτι, πρὸς ἀνάδειξιν τοῦ ἀπεράντου τούτου χειρογράφου ὕλικου, ἡ νοτιο-ιταλικὴ παράδοσις θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποτελέσῃ — ὡς ἐγγύησιν μεγαλυτέρας αὐθεντικότητος ἔναντι τῶν πρωτοτύπων — τὴν βάσιν διὰ περαιτέρω συγκρίσεις κατὰ τὴν ἀντιβολὴν καὶ τὴν κριτικὴν τῶν κειμένων.

Ἐντεῦθεν ἡ υἱοθέτησις τοῦ τίτλου «*E codicibus eruta Italiae Inferioris*». Ἡ κληρονομία τῶν ἐξορίστων Μιλιχιτῶν μοναχῶν καὶ τῶν ἐπομένων ἔλξεον τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς βυζαντινῆς καὶ νορμανδικῆς Σικελίας — ἀκριβῶς ἐπειδὴ περιθωριακὴ — εἶχε παραμείνει ἀνέπαφος ἀπὸ τὰς προοδευτικὰς βάσεις, αἵτινες εἶχον ἀναφανῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν τοῦ ἐνδεκάτου καὶ δωδεκάτου αἰῶνος.

Ἡ φάσις αὕτη τῆς μελέτης συμπίπτει μὲ τὴν περίοδον τῆς καθηγεσίας μου εἰς Πάδουαν. Μετακληθεὶς εἰς Ρώμην καὶ συμπληρωθέντος τοῦ ὅλου προγράμματος

τος, ἐνόμισα ὅτι ἔπρεπε ἤδη νὰ ἐνεργήσω διὰ τὴν πραγματοποίησιν αὐτοῦ. Αὕτη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συντελεσθῇ ὑπὸ ἐνὸς μόνον μελετητοῦ. Ἦτο ἀναγκαία ἡ σύμ-πραξις ομάδος νέων, προθύμων, καλῶς παρεσκευασμένων καὶ διεπνευσμένων ὑπὸ πνεύματος φιλικῆς συνεργασίας.

Ἡ μακρὰ προγραμματικὴ μελέτη εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ διαθέτω τεράστιον ὕμνογραφικὸν ὕλικὸν διατεταγμένον οὐχὶ κατὰ συγγραφεῖς οὐδὲ κατὰ ἀγιογραφικοὺς καὶ λειτουργικοὺς τίτλους, ἀλλὰ κατὰ τὴν παλαιὰν καὶ δὴ καὶ τὴν λειτουργικὴν τάξιν. Τοῦτο ἐπέτρεπε νὰ σεβασθῶ τὴν χειρόγραφον παράδοσιν καὶ ταυτοχρόνως νὰ ὑπηρετήσω τὴν φυσικὴν ἱστορίαν τῶν δογμάτων.

Τὰ *Analecta Hymnica Graeca* ἔχουν καταχωρισθῇ κατὰ ἡμερολογιακὴν καὶ μηνιαίαν τάξιν, παρουσιάζουν δὲ εὐχέρειαν πρὸς σύγκρισιν πρὸς τὰ ἤδη ὑπάρχοντα *Μηναια* (τὰ ὁποῖα ἀντανεκλοῦν τὴν μεταγενεστέραν παράδοσιν τοῦ δεκάτου τετάρτου καὶ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος), ὡς καὶ πρὸς τυχὸν ἐπανέκδοσιν ἢ προσθήκην ἄλλων κειμένων παλαιότερων ἢ λησμονηθεισῶν ἤδη λειτουργίων.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἡμερολογιακῆς καὶ μηνιαίας τάξεως, τὸ *Corpus* τῶν *Analecta* καταλαμβάνει δώδεκα τόμους. Δὲν τρέφω τὴν αὐταπάτην νὰ νομίζω ὅτι ὅλοι οἱ ὕμνογραφικοὶ θησαυροὶ τῶν κανόνων ἐπεσημάνθησαν καὶ περιελήφθησαν εἰς τοὺς τόμους τούτους. Ὅπωςδήποτε ἡ μηνιαία διάταξις ἐπιτρέπει τυχὸν ὀργανικὰς προσθήκας ἢ προσθήκας κατὰ μῆνα ἢ τέλος δι' ἐνιαίου παραρτήματος δι' ὅλους τοὺς παραλειφθέντας κανόνας.

Οἱ νοτιο-ιταλικοὶ κώδικες, ἀποκείμενοι κυρίως εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῆς Κρυπτοφέρνης, τοῦ Βατικανοῦ καὶ τῶν Παρισίων, ἀπετέλεσαν τὴν κυρίαν πηγὴν τῶν ὕμνων τῆς εὐρείας συλλογῆς, οἱ λοιποὶ κώδικες τοῦ Ἀθῶ, τῆς Ἑλλάδος ἐν γένει, τοῦ Σινᾶ καὶ τῶν Ἱεροσολύμων ἀπετέλεσαν κατὰ κανόνα βοηθητικὴν πηγὴν, ἐνίστε ὅμως οὗτοι ἀποκτοῦν τὸν χαρακτῆρα βασικῶν κωδίκων, ἂν αἱ νοτιο-ιταλικαὶ πηγαὶ παρουσιάζουν ἐλλείψεις ἢ σημαντικὰς ἀλλοιώσεις.

Διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς εὐρείας πρωτοβουλίας ἔθεσα ὡς ἰδανικὸν τὴν συνεργασίαν μελετητῶν τῶν δύο χωρῶν: τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας. Ἐπιθυμία ἦτο ὅπως ὁ ὅμιλος ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ ἔργου ἀντανεκλᾷ τὴν ἐνότητα τῆς αὐτῆς πνευματικῆς πορείας, ἣτις συνέδεσε τοὺς δύο λαοὺς (καὶ κατὰ ἰδιαίτερον τρόπον ἀναφέρομαι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφ' ἐνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν). Εἰς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον εἶχε προγραμματισθῇ ἡ συνεργασία τριῶν Ἑλλήνων καὶ τριῶν Ἰταλῶν. Ἡ ἔνεκα γάμου ἀπομάκρυνσις ἐκ Ρώμης μιᾶς Ἰταλίδος συνεργάτιδος, μὲ ἠνάγκασεν νὰ ἀναθεωρήσω τὴν ἀρχικὴν ἀναλογίαν καὶ νὰ προβῶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τεσσάρων Ἑλλήνων καὶ δύο Ἰταλῶν.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἀναφέρω τὰ ὀνόματα τῶν ἀξίων τούτων συνεργατῶν κατ' ἀλφαβητικὴν σειράν. Ἐγὼ τὴν ἱκανοποίησιν νὰ εἶπω ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ αὐτοῖ ἐγένιναν ὅλοι διδάκτορες τῆς φιλολογίας καὶ σχεδὸν ὅλοι ἀναπτύσσουν πανεπιστημιακὴν δραστηριότητα. Οἱ συνεργάται εἶναι: Augusta Acconcia - Longo, Ada Debiasi - Gonzato, Ἀθανάσιος Κομίνης, Κωνσταντῖνος Νίκας, Ἀλκηστis Πρωΐου καὶ Εὐτύχιος Τωμαδάκης.

Ἡ σειρά κλείνει μὲ ἓνα τόμον περιέχοντα τοὺς πίνακας καὶ τὰ Incipitaria ὅλων τῶν τροπαρίων, καταχωριζομένων κατὰ τρόπον διευκολύνοντα τὴν χρῆσιν καὶ τὴν ἀνεύρεσιν οἰουδήποτε κειμένου ἢ ἄλλου σχετικοῦ στοιχείου. Τοῦτον συντάσσει ἡ δεσποινὶς Angela Armati, γραμματεὺς τοῦ Σπουδαστηρίου Βυζαντινῶν καὶ Νεοελληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ρώμης.

Ἦδη ἔχει γίνει ἡ ἀποδελτίωσις τῶν ἐκδοθέντων τόμων, εἶναι δὲ οὗτοι ὀκτώ, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι τέσσαρες τυπώνονται ἤδη ἐκ παραλλήλου. Ἐλπίζω κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος ἡ ἔκδοσις τοῦ μεγάλου Corpus νὰ ἔχῃ ὀλοκληρωθῇ.

Περὶ τοῦ ἔργου δὲν τολμῶ νὰ ἐκφράσω κρίσεις. Αὗται ἀνήκουν εἰς ἄλλους. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς ἐμὲ καὶ τὸ ὁποῖον οὐδεὶς δύναται νὰ μοῦ ἀφαιρέσῃ εἶναι ἡ ἱκανοποίησις ὅτι τὰ *Analecta Hymnica* ἀποτελοῦν καὶ διὰ τὸ παρὸν καὶ διὰ τὸ μέλλον δεσμὸν μιᾶς ἐντατικῆς καὶ ἀνοικοδομητικῆς συνεργασίας ἐν τῷ πνευματικῷ καὶ ἐπιστημονικῷ πεδίῳ ἀξίων ἐκπροσώπων τῶν δύο χωρῶν: τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας.

RIASSUNTO

La comunicazione riveste il carattere di ἀντίδωρον per la nomina dello Schirò a socio straniero dell'Accademia di Atene.

La «Cronaca dei Tocco» edita dall'Accademia Nazionale dei Lincei, costituisce un monumento storico, oltre che linguistico, relativo alle vicende belliche che si susseguirono in Epiro e nel Peloponneso tra la fine del sec. XIV sino al 1422. Gli «*Analecta Hymnica Graeca*» in 12 volumi, raccolgono i testi inediti innografici, creazioni di ambienti monastici orientali nei sec. VIII - X, esclusi nei libri liturgici tradizionali e già repertoria della religiosità dell'Italia bizantina. Vengono trattati problemi e metodi e citati i collaboratori alla edizione del grande Corpus.